

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**SAMOEFIKASNOST KAO MEDIJATOR ZNANJA NASTAVNIKA O
HOMOSEKSUALNIM OSOBAMA I PRUŽANJA PODRŠKE
HOMOSEKSUALNIM UČENICIMA**

Diplomski rad

Helena Pađen

Mentorica: Dr.sc. Aleksandra Huić, doc.

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	10
METODA	11
<i>Sudionici</i>	11
<i>Instrumenti</i>	11
<i>Postupak</i>	13
REZULTATI	14
RASPRAVA.....	21
<i>Metodološka ograničenja</i>	26
<i>Praktične implikacije i preporuke za buduća istraživanja</i>	28
ZAKLJUČAK.....	30
LITERATURA	31
PRILOZI.....	35

SAŽETAK

Samoeфикаsnost kao medijator znanja nastavnika o homoseksualnim osobama i pružanja podrške homoseksualnim učenicima

Helena Pađen

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati kakvo je znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnoj orijentaciji te istražiti u kakvom su odnosu njihovo znanje, njihova samoeфикаsnost u radu s homoseksualnim učenicima i čestina uključivanja u podržavajuća ponašanja. Ispitivanje je provedeno *on-line* upitnikom na 267 srednjoškolskih nastavnika metodom snježne grude. Koristili smo Skalu znanja o homoseksualnoj orijentaciji, Skalu samoeфикаsnosti u radu s homoseksualnim učenicima i Skalu podržavajućih ponašanja. Rezultati pokazuju kako nastavnici imaju umjereno znanje o homoseksualnoj orijentaciji te su sigurni u neke ispravne odgovore, ali vrlo često odabiru odgovor „*Ne znam*“. Oni sudionici koje zanima dodatan edukativni materijal imali su i veće znanje i manji broj odgovora „*Ne znam*“ u odnosu na one koje nije zanimao edukativni materijal. Nadalje, znanje, samoeфикаsnost i podržavajuća ponašanja međusobno su značajno pozitivno povezani. Što nastavnici imaju veće znanje o homoseksualnosti, češće se uključuju u podržavajuća ponašanja za homoseksualne učenike, a ta je veza posredovana većom samoeфикасношću u podučavanju o homoseksualnim temama. Ovakvi rezultati ukazuju na važnu ulogu znanja i samoeфикаsnosti u čestini uključivanja u podržavajuća ponašanja za homoseksualne učenike koji su tijekom srednje škole u vrlo ranjivoj fazi i potrebna im je socijalna podrška. Izložene su i praktične implikacije i ograničenja ovog istraživanja.

Ključne riječi: homoseksualna orijentacija, znanje o homoseksualnoj orijentaciji, samoeфикаsnost, socijalna podrška, srednjoškolski nastavnici

ABSTRACT

The mediating role of self-efficacy on the relationship between high school teachers' knowledge about homosexuality and their supportive behaviours for homosexual students

Helena Pađen

The goal of this study was to examine high school teachers' knowledge about homosexuality and determine if there is a relationship between said knowledge, self-efficacy and the frequency in which they display behaviors supportive for homosexual students. The study was conducted online on 267 participants, using a snowball method. We used the Knowledge of Homosexual Orientation Scale, the Self-efficacy in Working with Homosexual Students Scale and The Supportive Behaviors Scale. The results show that high school teachers' knowledge about homosexual orientation is moderate. They are certain in their answers to some questions, but they also frequently tend to choose the "*I don't know*" answer instead of the wrong one. Additionally, the ones that chose to read the educational material at the end of the survey tended to have higher knowledge and less "*I don't know*" answers to the questions. Furthermore, knowledge, self-efficacy and supportive behaviors are in a significant positive correlation. Teachers who demonstrated better knowledge about homosexuality have also been more involved in supportive behaviors towards homosexual students, but that relationship is partly moderated by their greater self-efficacy in teaching about homosexuality. These results show us that both knowledge and self-efficacy have an important role in how often high school teachers display supportive behaviors for homosexual students, who are very much in need of a social support. Limitations and practical implications are discussed.

Key words: homosexual orientation, knowledge about homosexuality, self-efficacy, social support, high school teachers

UVOD

Seksualna orijentacija definira se kao emocionalna, seksualna i romantična privlačnost prema osobama istog i/ili drugog spola (APA, 2008). Najčešće se govori o trima kategorijama seksualne orijentacije – heteroseksualnoj, homoseksualnoj i biseksualnoj orijentaciji, a ponekad se spominje i aseksualnost kao četvrta manje istraživana kategorija koja se definira kao odsutnost seksualne želje i privlačnosti prema drugim osobama (Priebe i Svedin, 2013). Ipak, danas je stajalište struke da se seksualna orijentacija svih nas nalazi na kontinuumu, od izrazite privlačnosti prema istom spolu do izrazite privlačnosti prema osobama spola različitog od vlastitog (APA, 2008). Unatoč tome, u istraživanjima koje se bave ovom tematikom, seksualna orijentacija najčešće se operacionalizira kategorijalno – kao heteroseksualna, homoseksualna i biseksualna. To je slučaj i u ovom istraživanju, a seksualna orijentacija kojom ćemo se baviti ograničena je na homoseksualnu, prvenstveno zbog neistraženosti ovog područja u Hrvatskoj.

Teme povezane s pravima i iskustvima osoba pripadnika LGBT¹ skupine u zadnjih nekoliko desetljeća ne prestaju biti aktualne, kako u svijetu tako ni u Hrvatskoj. Na homoseksualnost se u psihologiji 1987. godine prestalo gledati kao na poremećaj kada je izbačena iz DSM-II-R. Od tada se niti u jednoj važećoj klasifikaciji bolesti homoseksualnost ne pojavljuje kao bolest (trenutno su to DSM-5 i Međunarodna klasifikacija bolesti MKB-10), nego se na nju gleda kao na normalnu varijantu ljudske seksualnosti. Iako je Hrvatska na pravnoj razini počela svoju povijest pozitivnog odnosa prema pravima homoseksualnih osoba prilično rano, kada je homoseksualnost 1973. godine maknuta s liste mentalnih poremećaja (Spahić i Gavrić, 2012), unazad posljednjih nekoliko godina svjedočimo trendu nazadovanja. S pravne strane u Republici Hrvatskoj zakonski je zabranjena diskriminacija osoba na temelju njihove seksualne orijentacije, a zabrana se odnosi i na pojedince, pravne osobe, obrazovne ustanove i medije. Također, 2014. godine zakonski je omogućeno sklapanje životnog partnerstva kojim su izjednačena prava homoseksualnih i biseksualnih osoba u toj zajednici s onima koje su u civilnom braku, s iznimkom mogućnosti posvajanja djece.

¹ LGBT je uobičajen anagram koji se koristi za grupno imenovanje osoba koje su pripadnici grupe seksualnih i rodni manjina (lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne i transeksualne osobe)

No činjenica da je referendumom u prosincu 2013. godine brak ustavno definiran kao životna zajednica isključivo žene i muškarca, pokazuje kako je stav hrvatskog društva daleko od prihvaćajućeg i inkluzivnog za osobe svih seksualnih orijentacija i rodni identiteta. To pokazuju i sociološka istraživanja prema kojima Hrvatska, uz Rumunjsku, Litvu, Ukrajinu, Bjelorusiju, Rusiju, Poljsku i Bugarsku, spada u europske zemlje s najnegativnijim stavovima prema homoseksualnosti (Štulhofer i Rimac, 2009). Podaci drugih velikih međunarodnih studija također pokazuju kako su stavovi prema homoseksualnim osobama u Hrvatskoj negativni, te potvrđuju kako je Hrvatska jedna od najhomofobnijih zemalja Europe (Jugović i Ančić, 2013; Takács i Szalma, 2013). Uz to, ni studenti, koji inače imaju pozitivnije stavove od opće populacije, ne bi podržali određena prava homoseksualnih osoba, primjerice pravo na usvajanje djece ili sklapanje braka (Huić, Jugović i Kamenov, 2015). Čak 73% LGBT osoba koje su sudjelovale u istraživanju Zagreb Pridea (Milković, 2013) doživjelo je neki oblik nasilja zbog svoje seksualne orijentacije, a homoseksualne osobe nisu izložene samo fizičkom i verbalnom nasilju već i diskriminaciji prilikom zapošljavanja i odbijanju usluga, primjerice prilikom iznajmljivanja stana (Kamenov, Huić i Jelić, 2016).

Negativan socijalni kontekst u kojem žive osobe homoseksualne orijentacije povezan je s njihovom lošijom dobrobiti. Rezultati meta-analize Meyera (2003) pokazuju kako osobe pripadnici neke od seksualnih manjina, u odnosu na heteroseksualne osobe, imaju dva i pol puta veću šansu razviti neki psihički poremećaj tijekom života. Konkretno, imaju veću prevalenciju internaliziranih poremećaja kao što su depresija i anksioznost te eksternaliziranih poremećaja (zlouporaba psihoaktivnih tvari) u odnosu na heteroseksualne osobe, a ovakve se razlike javljaju već u adolescenciji (Hatzbuehler, 2009). Slične rezultate koji upućuju na lošije mentalno zdravlje LGB osoba u Hrvatskoj dobile su i Kamenov, Huić i Jelić (2016).

Pubertet i adolescencija posebno su osjetljivo razdoblje općenito, a pogotovo za osobe koja nisu heteroseksualne orijentacije. Spoznaja o sklonosti istom spolu kod dječaka se pojavljuje u dobi između 11. i 12. godine, a kod djevojčica između 14. i 15. (Diamond, 1998; prema Berk 2005), odnosno negdje između srednjeg djetinjstva i rane adolescencije (APA, 2008). Mnogi od njih tada doživljavaju unutarnju borbu, pogotovo uz nedostatak uzora ili socijalne podrške. No, seksualna orijentacija ne predstavlja sama

po sebi rizik za razvoj negativnih ishoda, već su psihički problemi koje mladi pripadnici LGBT populacije doživljavaju najviše povezani s diskriminacijom, uznemiravanjem i zlostavljanjem koje svakodnevno doživljavaju te s negativnim interakcijama s vršnjacima i odraslima (Russell, Seif, i Truong, 2001). S obzirom na količinu vremena koju mladi te dobi provode u školi, vrlo je važno svima, ali pogotovo homoseksualnim učenicima osigurati sigurno, podržavajuće i nediskriminirajuće školsko okruženje.

Važnost škole za socio-emocionalni razvoj djece i adolescenata, prepoznata je, osim u istraživanjima, i u brojnim razvojnim teorijama. Prema sociokulturalnoj teoriji Lava Vigotskog, vrijednosti, vjerovanja, običaji i vještine određene društvene skupine prenose se putem socijalne interakcije na sljedeću generaciju (Berk, 2005). Jedno od mjesta gdje djeca svakodnevno doživljavaju velike količine socijalne interakcije svakako je i škola. Putem komunikacije koja se događa između nastavnika i učenika, ali i između iskusnijih i manje iskusnih učenika, oni usvajaju vrijednosti i vjerovanja važna za kulturu u kojoj žive. Dakle, socijalne interakcije koje se događaju u školskom okruženju, prema sociokulturalnoj teoriji, djeci su važan izvor informacija o kulturnim vrijednostima i normama. Nadalje, psiholog i razvojni teoretičar Urie Bronfenbrenner osobu promatra unutar složenog sustava slojeva okoline koja ga okružuje. U svojoj teoriji ekoloških sustava, koju je nazvao i bioekološkim modelom, Bronfenbrenner imenuje i definira slojeve okoline, ali i veze između njih, te tvrdi kako svaki sloj okoline ima velik utjecaj na naš razvoj (Bronfenbrenner i Morris, 1998; prema Berk, 2005). Škola spada u mikrosustav, pojedincu najbliži sloj okoline. Budući da tijekom školske dobi djeca proširuju rodno stereotipna uvjerenja koja su stekla u ranom djetinjstvu (Berk, 2005), informacije s kojima dolaze u doticaj u školi imaju velik utjecaj na razvoj njihovih uvjerenja o tome što je maskulino, a što feminino. Djeca školske dobi, iako svjesna stereotipa, imaju otvoreniji pogled na rodne uloge (Berk, 2005), čime se pruža prilika nastavnicima da nehomofobnim i nediskriminirajućim postupcima pomognu djeci stvoriti otvorene stavove o ovoj temi.

No, nisu svi nastavnici jednako educirani, voljni i sposobni stvoriti podržavajuću školsku okolinu za homoseksualne učenike koji se nalaze u ovom osjetljivom razdoblju. Podaci prikupljeni u sklopu najnovijeg američkog nacionalnog istraživanja školske

klime koje organizacija GLSEN² provodi svake dvije godine, te u kojem se sudjelovalo 10 528 američkih učenika starosti između 13 i 21 godine, ne donose optimistične rezultate (Kosciw i sur., 2016). Rezultati pokazuju kako je 85.2% američkih LGBT učenika tijekom 2015. godine bilo verbalno uznemiravano zbog svoje seksualne orijentacije, dok je 27% njih bilo fizički zlostavljano. Nadalje, 57.6% LGBT učenika koji su bili uznemiravani ili zlostavljani nisu taj događaj prijavili školskom osoblju, najčešće zbog toga što su sumnjali u to da će doći do efikasne intervencije. Ono što još više zabrinjava jest činjenica da je više od polovine učenika (56.2%) izjavilo je kako je čulo pogrdne riječi koje opisuju homoseksualne osobe od svojih učitelja ili ostalih članova školskog osoblja. Uz to, LGBT učenici koji su često uznemiravani zbog svoje seksualne orijentacije češće su bili depresivni i imali nisko samopouzdanje, tri puta češće su propuštali školu, imali su niži prosjek ocjena i rjeđe su planirali nastaviti školovanje.

Iako u Hrvatskoj do sada nije provedeno slično sveobuhvatno i sustavno istraživanje o ovoj temi, svejedno su dostupni određeni podaci. Prema istraživanju koje je provela Milković (2013), škola i fakultet treći su najčešći kontekst u kojemu LGBT osobe doživljavaju diskriminaciju, odmah nakon obitelji i segmenta ugostiteljskih usluga (hoteli, restorani, kafići, trgovine), te je 21.7% sudionika njezinog istraživanja barem jednom doživjelo diskriminaciju u školi ili na fakultetu. Možemo primijetiti da je ovo značajno manji postotak nego u istraživanju Kosciwa i suradnika (2016), no pitanje je je li to zaista odraz pozitivnije školske klime za homoseksualne učenike u Hrvatskoj ili činjenice da je prosječna dob sudionika u njezinom uzorku bila 28.5 godina što znači da su se sudionici pri procjeni čestine doživljene diskriminacije u školi i na fakultetu morali oslanjati na prilično davna sjećanja. U svakom slučaju, ovo nije jedino istraživanje u Hrvatskoj koje ukazuje na znatnu količinu homofobije i diskriminacije u školama. Prema istraživanju koje je proveo GONG (2010) na uzorku učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj, čak 45.2% učenika i 12.3% učenica u potpunosti se slaže s tvrdnjom da je homoseksualnost neka vrsta bolesti, a 45.6% učenika i 27.7% učenica slaže se s tvrdnjom da homoseksualnim osobama treba zabraniti javno nastupanje jer na taj način loše utječu na odgoj mladih. Nadalje, više od polovine

² Organizacija GLSEN (*Gay Lesbian and Straight Education Network*) vodeća je američka obrazovna organizacija čiji je cilj omogućiti sigurne školske uvjete za sve učenike

srednjoškolaca sudionika najnovijeg istraživanja o ovoj tematici slaže se s tvrdnjama da je homoseksualnost izbor i da osobe same biraju spol koji će ih privlačiti, a njih 50% smatra da je homoseksualnost neki oblik poremećaja i bolesti (Kuliš i Petrović, 2018). Ono što možemo primijetiti je da se u osam godina koliko je prošlo između ta dva istraživanja, mišljenja srednjoškolaca nisu puno promijenila.

Osim ovakvih stereotipa i predrasuda, rezultati dosadašnjih istraživanja ukazuju i na postojanje velike količine verbalnog i fizičkog zlostavljanja učenika homoseksualne orijentacije u školama. U istraživanju koje su proveli Hodžić i Bijelić (2012; prema Lori, 2016), 26% učenika bilo je verbalno nasilno prema osobi zbog njezine navodne homoseksualne orijentacije, oko 6% učenika bilo je i fizički nasilno, dok je njih 20% nasilje pasivno promatralo. Rezultati najnovijeg istraživanja o ovoj tematici (Kuliš i Petrović, 2018) pokazuju kako je nazivanje pogrđnim imenima najprisutniji oblik nasilja u školama te je čak 53% učenika često ili nekoliko puta svjedočilo verbalnom nasilju prema homoseksualnim osobama, a njih je 13% barem jednom svjedočilo lakšem tjelesnom zlostavljanju. Hodžić i Bijelić (2012; prema Lori, 2016) navode kako se u takvim situacijama učenici žrtve nasilja najčešće ne obraćaju za pomoć nastavnicima i stručnim suradnicima zbog straha od odbacivanja i osude. No čini se da ni školski djelatnici nemaju dovoljno informacija, znanja i vještina kako pružiti podršku učenicima ili su i sami žrtve vlastite homofobije. Iako takvog istraživanja nema u Hrvatskoj, rezultati slovenskog istraživanja koje su proveli Kuhar i Švab (2008) pokazuju kako LGB osobe izvještavaju i o verbalnom homofobnom nasilju koje su počinili njihovi profesori.

Iako je cjelokupno područje iskustava mladih koji nisu heteroseksualne orijentacije u školama relativno neistraženo u svijetu, a pogotovo u Hrvatskoj, još je manje istraživanja posvećeno iskustvima nastavnika te njihovim osobinama i vještinama koje su prediktivne za stvaranje sigurne i podržavajuće školske okoline za homoseksualne učenike. Zbog toga smo se u ovom istraživanju odlučili usmjeriti na školske nastavnike, njihova ponašanja u radu s homoseksualnim učenicima i osobine koje su možda s time povezane.

Jedan od konstrukata koji je često povezan s pozitivnim ishodima u situacijama stresa i s otpornošću jest socijalna podrška. Ona se definira kao percipirana

ili stvarna potpora koja je pojedincu dostupna od različitih članova okoline i socijalnog konteksta, pa tako i škole (Sarason i Sarason, 2009), a Cohen (2004) određuje socijalnu podršku kao pružanje psiholoških i materijalnih resursa kojima se nastoji povećati nečija sposobnost suočavanja sa stresom. Različiti autori podršku dijele na različite načine, pa tako Cohen i Wills (1985) razlikuju emocionalnu, instrumentalnu i socijalnu podršku gdje emocionalnu opisuju kao pružanje osjećaja vlastite vrijednosti, instrumentalnu kao davanje savjeta i rješenja problema dok je socijalna podrška u užem smislu zadovoljavanje pojedinčeve potrebe za pripadanjem i kontaktom s drugim ljudima. Prema teoriji socijalne podrške, potpora članova obitelji, vršnjaka i nastavnika ublažava negativne učinke stresa, neovisno o tome je li ona stvarna ili percipirana (Cohen i Wills, 1985). Demaray i sur. (2005) u svojem radu navode rezultate različitih istraživanja koja pokazuju kako je socijalna podrška povezana s boljom prilagodbom, manjim brojem emocionalnih problema i problema u ponašanju te rjeđom pojavom depresivnih simptoma i beznadnosti. Socijalna podrška povezana je i s mnogim vrlo važnim ishodima kao što su oporavak od bolesti, mortalitet i sposobnost nošenja sa stresom (Sarason i Sarason, 2009). Jedan od stresora za homoseksualne učenike svakako su različite vrste zlostavljanja i diskriminacije koju doživljavaju, kako u obitelji tako i u školskom okruženju. Međutim, najveći broj istraživanja socijalne podrške usmjerilo se na one osobe kojima je socijalna podrška potrebna, a njih mnogo manje istraživalo je one koji socijalnu podršku pružaju. Također, za sada nije postignut konsenzus o tome kako socijalnu podršku definirati, kako je mjeriti, koje istraživačke strategije primijeniti i kako interpretirati dobivene rezultate (Sarason i Sarason, 2009).

Iako je važnost socijalne podrške nastavnika u ublažavanju negativnih efekata za homoseksualne učenike još nedovoljno istražena, postoje istraživanja koja upućuju na to da ona u tome ima veliku ulogu. Još su Russel, Seif i Troung (2001) u svom istraživanju različitih školskih ishoda kod učenika pripadnika seksualnih manjina identificirali odnose s nastavnicima kao važnije čak i od odnosa s roditeljima ili s vršnjacima u objašnjavanju količine školskih problema koje takvi učenici doživljavaju i zaključili kako podrška nastavnika može pomoći u njihovoj prevenciji. Rezultati istraživanja koje su proveli Murdock i Bolch (2005) pokazuju kako su učenici koji su školsku klimu opisivali kao homofobnu, no istovremeno imali podršku nastavnika, izvještavali o jednako visokom osjećaju pripadnosti kao i učenici koji su školsku klimu opisivali kako

tolerantnu. Uz to, već ranije spomenuto istraživanje koje su proveli Kosciw i suradnici (2016) pokazalo je da su se učenici koji su mogli identificirati veći broj podržavajućih članova školskog osoblja osjećali sigurnije u školi, rjeđe su propuštali školu, imali su veći prosjek ocjena i češće su planirali upisati fakultet. Ovi rezultati upućuju na to da su ponašanja i podrška nastavnika zaista važni prediktori čitavog niza pozitivnih ishoda kod homoseksualnih učenika – od njihove psihološke prilagodbe i dobrobiti, do konkretnih ponašanja.

Istraživanja također pokazuju kako nastavnici, osim što nažalost često nisu aktivni u pružanju potpore homoseksualnim učenicima, u situacijama homofobnog zlostavljanja često ni ne reaguju. U američkom nacionalnom istraživanju Kosciwa i suradnika (2016), 63.5% LGBT učenika izvijestilo je o tome kako nastavnici i drugo školsko osoblje nisu ništa učinili po pitanju incidenta zlostavljanja u vezi kojeg su im se učenici obratili. Osim toga, u istraživanju McCabea i suradnika (2013) na američkom uzorku nastavnika i školskih psihologa, 62% sudionika reklo je kako nikad ili vrlo rijetko zagovara i brani LGBT učenike. Istraživanja razloga u podlozi ovakvih propusta u reagiranju kod nastavnika istaknula su ulogu individualnih faktora kao što su stavovi, vjerovanja i znanja o seksualnoj orijentaciji (Savage, Prout i Chard, 2004; Whitman, Horn i Boyd, 2007). Nekoliko istraživanja pokazalo je da nastavnici s pozitivnijim stavovima prema homoseksualnim osobama imaju veće namjere reagiranja u situacijama međusobnog zlostavljanja učenika zbog njihove seksualne orijentacije (Collier, Bos i Sandfort, 2015; Swanson i Gettinger, 2016). Osim stavova, istraživanje koje su proveli Swanson i Gettinger (2016) istaknulo je i znanje nastavnika o homoseksualnim osobama kao značajan prediktor njihovih podržavajućih ponašanja prema homoseksualnim učenicima. Također su naveli kako se varijabli znanja posvećuje premalo pažnje u ovakvim istraživanjima. Hall (2006) je identificirao neke od najčešćih razloga zbog kojih nastavnici u školama ne ističu LGBT teme i probleme kao važne, a jedan od njih je i nedostatak znanja, vještina i upućenosti u to područje.

Još jedan konstrukt kojeg su mnoga istraživanja identificirala kao važan faktor u objašnjenju ponašanja nastavnika prema homoseksualnim učenicima i njihovih reakcija u situacijama kada primijete zlostavljanje jest i percipirana samoefikasnost. Općenito, samoefikasnost je pojam koji je u psihologiju uveo Albert Bandura, a definira se kao vjerovanje osobe u njezine sposobnosti nošenja sa situacijom, uzimajući u obzir vještine

koje posjeduje i okolnosti s kojima je suočena (Bandura, 1994). Vjerovanja o samoeфикаsnosti određuju kako se ljudi osjećaju, kako misle, kako se motiviraju i kako se ponašaju. Samoeфикаsnost postaje važna pogotovo onda kada su okolnosti takve da iskušavaju naše sposobnosti. Osobe s visokom samoeфикасношću pristupaju teškim zadacima kao izazovima koje treba savladati, a neuspjeh pripisuju nedovoljnom trudu ili manjku znanja i vještina koje se mogu steći. Zato ne iznenađuje da istraživanja upućuju na to kako je samoeфикаsnost nastavnika pozitivno povezana s kvalitetom razrednih procesa, odnosno s vjerojatnoшću njihove intervencije u situacijama zlostavljanja općenito (Howard, Horne i Jolliff, 2001; Yoon, 2004), ali i u situacijama međusobnog zlostavljanja učenika na osnovi seksualne orijentacije (Colilier, Bos i Sandfort, 2015; Greytak i Kosciw, 2014; Nappa i sur., 2017). Ono što je važno naglasiti jest da se samoeфикаsnost može steći ili promijeniti, a najdjelotvorniji način jačanja samoeфикаsnosti je kroz iskustva ovladavanja. Prema Reeve (2010), osnaživanje se sastoji između ostalog i od posjedovanja znanja, no do sada se mali broj istraživanja bavio povezanoшću znanja o određenoj temi i samoeфикаsnosti u nošenju s različitim situacijama.

Nadalje, odrednicama ponašanja prema homoseksualnim osobama također je do sada posvećeno mnogo manje pažnje nego stavovima i predrasudama. Osim toga, pažnja istraživača često je bila usmjerena na negativna ponašanja prema homoseksualnim osobama dok su pozitivna ponašanja prilično zapostavljena. Abrams (2010) navodi kako diskriminirajuća ponašanja i pozitivna ponašanja (pomaganje i podržavanje neke društvene skupine) predstavljaju dvije odvojene dimenzije, a ne dva suprotna kraja iste dimenzije. Iz toga proizlazi kako je uključivanje u pozitivna ponašanja usmjerena na poboljšanje statusa homoseksualnih osoba različito od samog izbjegavanja diskriminacije (Huić, Jelić i Kamenov, 2016) i zbog toga je važno istražiti što predviđa upravo takvu vrstu ponašanja.

Dakle, iako i teorije i istraživanja pokazuju kako je školsko okruženje izrazito važno za dobrobit homoseksualnih učenika, u Hrvatskoj do sada nije provedeno istraživanje koje bi pokušalo identificirati faktore kod školskih nastavnika koji su povezani s njihovim ponašanjima u različitim izazovnim situacijama s kojima se mogu susresti u nastavi. U ovom istraživanju stoga smo se odlučili usmjeriti na znanja srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnosti, njihovu samoeфикаsnost u radu s

homoseksualnim učenicima te na to koliko se često uključuju u različita ponašanja kojima mogu štititi i zagovarati prava homoseksualnih učenika. Zanimalo nas je i u kojoj su mjeri te tri varijable povezane te posreduje li možda samoefikasnost vezi između znanja o homoseksualnim učenicima i pozitivnih ponašanja kod nastavnika.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati kakvo je znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnoj orijentaciji te istražiti u kakvom je odnosu njihovo znanje s njihovom samoefikasnošću u radu s homoseksualnim učenicima i čestinom podržavajućih ponašanja.

Sukladno tome, postavili smo sljedeće probleme istraživanja:

1. Ispitati kakvo je znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnoj orijentaciji.
2. Ispitati povezanost znanja o homoseksualnoj orijentaciji, samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima i ponašanja podržavajućih za homoseksualne učenike kod nastavnika u srednjim školama.

Hipoteza: Očekujemo da će navedene varijable biti međusobno pozitivno povezane, odnosno što će sudionici imati veći rezultat na mjeri znanja o homoseksualnoj orijentaciji to će njihovi rezultati na mjeri samoefikasnosti i na mjeri podržavajućih ponašanja također biti veći, a na isti će način biti međusobno povezani i rezultati na mjeri samoefikasnosti i mjeri podržavajućih ponašanja.

3. Ispitati posreduje li samoefikasnost u radu s homoseksualnim učenicima vezi između znanja o homoseksualnoj orijentaciji i ponašanja podržavajućih za homoseksualne učenike kod nastavnika u srednjim školama.

Hipoteza: Očekujemo da će samoefikasnost u radu s homoseksualnim učenicima imati značajnu posredničku ulogu u povezanosti znanja o homoseksualnosti i podržavajućih ponašanja. Veći rezultat na mjeri znanja bit će povezan s većim rezultatom na mjeri samoefikasnosti, koja će zauzvrat biti povezana s većom čestinom uključivanja u podržavajuća ponašanja.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 267 srednjoškolskih nastavnika, od čega 83.9% žena i 16.1% muškaraca. Dob sudionika kretala se u rasponu od 24 do 64 godine, pri čemu je prosječna dob sudionika bila $M=41.94$ godine, a raspršenje $SD=9.593$. Detaljni postoci sudionika s obzirom na vrstu škole u kojoj predaju, veličinu mjesta u kojem se nalazi škola u kojoj predaju te područje fakulteta kojeg su završili nalaze se u *Prilogu 1*. Možemo vidjeti kako najveći dio sudionika (23.8%) radi u Zagrebu, no prilično su zastupljeni i oni koji rade u mjestima ostalih veličina. Što se tiče vrste škole, najveći broj sudionika (65.9%) predaje u četverogodišnjoj strukovnoj školi, njih 40.4% predaje u gimnaziji, dok 26.6% sudionika predaje u trogodišnjoj strukovnoj školi. Zbroj ovih postotaka prelazi 100% zbog toga što je određen broj sudionika (njih 29.2%) zaposleno u više od jedne srednje škole što nije rijetkost, pogotovo u manjim mjestima. Također, najveći broj sudionika završilo je fakultet humanističkog (32.2%) i društvenog (30.3%) područja, a slijedili su oni koji su završili područje prirodnih znanosti (19.3%), dok je najmanji broj sudionika završio fakultet područja biotehničkih znanosti (1.5%). Od ukupnog broja sudionika, njih 95.5% opisalo je svoju seksualnu orijentaciju kao isključivo i uglavnom heteroseksualnu, no u uzorku je bilo i osoba biseksualne (1.5%), isključivo i uglavnom homoseksualne (1.2%) i aseksualne (1.5%) orijentacije. S obzirom na metodu prikupljanja podataka, uzorak u ovom istraživanju bio je prigodan.

Instrumenti

Skala znanja o homoseksualnoj orijentaciji konstruirana je za potrebe ovog istraživanja. Skala je sadržavala činjenična pitanja o homoseksualnoj orijentaciji i osobama homoseksualne orijentacije. Sudionici su davali odgovore na pitanja na skali s tri ponuđena odgovore – točno (T), netočno (N) i ne znam. Pitanja su se temeljila na skali konstruiranoj u istraživanju Aldersona, Orzeck i McEwena (2009), te na različitim mitovima koje javnost ima o homoseksualnim osobama. Odgovori sudionika rekodirali su se na način da 1 bod nosi ispravan odgovor na pitanje, a 0 nosi pogrešan odgovor ili odgovor „Ne znam“. Ukupan rezultat na skali računao se tako da su se zbrojili ispravni odgovori svakog sudionika, gdje je veći rezultat označavao veće znanje o homoseksualnoj orijentaciji. Skala je sadržavala 14 čestica, a primjeri nekih su

„Homoseksualce je lako prepoznati prema izgledu, stilu ili načinu izražavanja“ ili „Većina homoseksualnih žena i muškaraca želi biti heteroseksualna“. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije je zadovoljavajuća ($\alpha=.81$).

Skala samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima također je konstruirana za potrebe ovog istraživanja. Prilikom konstruiranja skale vodili smo se Bandurinim (2006) vodičem za konstruiranje skala samoefikasnosti. Neke od čestica preuzete su iz prijašnjih istraživanja koja su se bavila samoefikasnošću nastavnika u nošenju s nasiljem među učenicima (Gregus i sur., 2017) te su prilagođene kako bi odgovarale Bandurinim (2006) uputama za konstruiranje skala samoefikasnosti, a također su prilagođene i za kontekst rada s homoseksualnim učenicima. Uz to, neke su čestice u potpunosti konstruirane za potrebe ovog istraživanja. Skala je sadržavala ukupno deset čestica, sudionici su na ljestvici od 0 (*Uopće ne mogu*) do 100 (*U potpunosti mogu*) označavali stupanj u kojem su sigurni da mogu obavljati navedena ponašanja. Prilikom provođenja faktorske analize metodom zajedničkih faktora, identificirana su dva interpretabilna kosokutna faktora koji zajedno objašnjavaju 67.98% varijance. Korišteni kriteriji zadržavanja faktora bili su komunalitet koji prelazi iznos 1 te interpretabilnost faktora. Međusobna korelacija dvaju dobivenih faktora je $r=0.54$. Ukupan rezultat računao se stoga zasebno kao prosjek odgovora na česticama koje su činile prvi faktor, a zasebno kao prosjek odgovora na česticama koje su činile drugi faktor. Raspored čestica po faktorima i njihova faktorska zasićenja te pokazatelji podobnosti korelacijske matrice za faktorizaciju nalaze se u *Prilogu 2*. Možemo vidjeti kako se prvi faktor (samoefikasnost u nošenju s izazovima) sastojao od sedam čestica, dok se drugi faktor (samoefikasnost u podučavanju) sastojao od triju čestica. Čestica koja najbolje predstavlja prvi faktor je „*Siguran sam da bih, da vidim učenika kako zadirkuje drugog učenika zbog njegove seksualne orijentacije, znao što učiniti*“ dok drugi faktor najbolje reprezentira čestica „*Siguran sam da sam sposoban organizirati učeničke rasprave na temu homoseksualne orijentacije*“. Veći je rezultat na obama faktorima označavao veću samoefikasnost. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije prvog faktora bila je $\alpha=.92$, a drugog $\alpha=.94$.

Skala podržavajućih ponašanja temeljila se na skali konstruiranoj u istraživanju koje su proveli Swanson i Gettinger (2016). Budući da smo se mi u ovom istraživanju usmjerili samo na učenike homoseksualne orijentacije, skala je prilagođena na način da

se izraz *LGBT* zamijenio izrazom *homoseksualno* u odgovarajućem gramatičkom obliku. Skala je sadržavala deset čestica koje su navodile različita ponašanja kojima nastavnici mogu zauzeti podržavajuću ulogu za homoseksualne učenike. Primjeri nekih čestica su „*U situacijama kada učenici ili kolege/članovi osoblja koriste homofobne izraze, odmah reagiram*“ i „*Trudim se da su homoseksualne teme reprezentirane u nastavnom sadržaju i raspravama*“. Sudionici su svoje odgovore označavali na ljestvici od 1 (*gotovo nikad*) do 4 (*gotovo uvijek*). Ukupan rezultat formirao se tako da je napravljen prosjek odgovora za svakog sudionika, a veći rezultat označavao je češće zauzimanje podržavajućih uloga. Skala je pokazala visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije ($\alpha=.86$).

Postupak

Istraživanje je provedeno u svibnju 2018. godine, a za prikupljanje podataka, koje je trajalo otprilike dva tjedna, korišten je *on-line* upitnik. Molba za sudjelovanjem u istraživanju zajedno s poveznicom na upitnik dijeljena je metodom snježne grude putem e-mail adresa pronađenih na *web* stranicama škola, društvenih mreža i određenih *Facebook* grupa koje okupljaju nastavnike i stručne suradnike. Upitnik je na prvoj stranici sadržavao opću uputu u kojoj je sudionicima objašnjena svrha istraživanja te im je zagwarantirana anonimnost i mogućnost odustajanja od sudjelovanja u bilo kojem trenutku. U tekstu opće upute također je navedena i *e-mail* adresa na koju su se sudionici mogli javiti ako su imali pitanja ili komentara vezanih uz istraživanje te *e-mail* adresa Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu uz čiju je potvrdu samo istraživanje i provedeno. Sudionici su prije početka ispunjavanja upitnika također morali potvrditi da su razumjeli upute i da pristaju na sudjelovanje u istraživanju te da su zaposleni kao nastavnik ili stručni suradnik³. Za ispunjavanje upitnika sudionicima je u prosjeku bilo potrebno 15 minuta. Također, sve stranice u upitniku, osim onih koje su sadržavale demografska pitanja, pojavljivale su se slučajnim redoslijedom. Na samom kraju upitnika sudionici su mogli odabrati žele li pročitati edukativni materijal koji je sadržavao rezultate dosadašnjih istraživanja o iskustvima LGBT učenika u školskom okruženju u SAD-u.

³ Inicijalni uzorak činili su učitelji i nastavnici u osnovnim i srednjim školama te stručni suradnici, no u ovom smo radu koristili samo podatke prikupljene na uzorku srednjoškolskih nastavnika

REZULTATI

Prije detaljnijeg osvrt na ostale rezultate, u *Tablici 1* prikazana je deskriptivna statistika svih varijabli koje smo proučavali u ovom istraživanju. Veći rezultat na mjerama znanja i samoeфикаsnosti upućuje na veću izraženost tog konstrukta, a veći rezultat na skali podržavajućih ponašanja upućuje na veću čestinu takvog ponašanja. Kako se faktorskom analizom rezultata na skali samoeфикаsnosti pokazalo da se čestice koje ju čine razdvajaju na dva interpretabilna faktora, u daljnjoj smo obradi zasebno koristili rezultate sudionika na prvom faktoru, a zasebno na drugom. Pregledom sadržaja čestica zaključili smo da se prvi faktor odnosi na samoeфикаsnost u nošenju s izazovima u radu s homoseksualnim učenicima, dok se drugi faktor odnosi na samoeфикаsnost u podučavanju o temama seksualne orijentacije. Raspored čestica po faktorima i deskriptivna statistika pojedinih čestica nalaze se u *Prilogu 2*. Uz to, u *Tablici 2* nalaze se postotci odgovora za svaku česticu Skale znanja, a u *Prilogu 3* za čestice iz Skale podržavajućih ponašanja.

Tablica 1
Deskriptivna statistika rezultata na pojedinim skalama

	<i>Znanje</i>	<i>Samoeфикаsnost u nošenju s izazovima</i>	<i>Samoeфикаsnost u podučavanju</i>	<i>Podržavajuća ponašanja</i>
<i>M</i>	8.25	69.79	57.25	2.38
<i>SD</i>	3.34	18.51	29.12	0.66
<i>N</i>	264	265	265	250
<i>Min</i>	0	0	0	1
<i>Max</i>	14	100	100	4

Prvi problem ovog istraživanja bio je eksplorativne prirode gdje smo željeli istražiti znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnim osobama i homoseksualnoj orijentaciji. Kako bismo mogli provoditi daljnje analize, rezultati na mjeri znanja prvo su rekodirani tako da su 1 bod na svakom pitanju sudionici dobivali ako su odabrali ispravan odgovor, a za pogrešan odgovor ili odgovor „*Ne znam*“ dobivali su 0 bodova. Na taj su način sudionici ukupno mogli dobiti najviše 14 bodova ako su dali sve ispravne odgovore, a najmanje 0 ako su na pitanja dali pogrešne odgovore ili nisu znali odgovor. Ukupni rezultati sudionika zaista se i jesu kretali u teoretskom rasponu rezultata te su prikazani na slici 1. Njih 1.9% postiglo je rezultat 0, dok je 0.8% sudionika imalo rezultat 14, odnosno sve točne odgovore. Prosječni

postignuti rezultat bio je $M=8.25$, odnosno 59% ispravnih odgovora, s raspršenjem $SD=3.34$, a najčešći postignuti rezultat na ovoj skali iznosio je 10 ispravnih odgovora.

Slika 1. Frekvencija sudionika ovisno o broju ispravnih odgovora na Skali znanja ($N=264$)

Nadalje, u *Tablici 2* možemo vidjeti kako su sudionici najveći postotak ispravnih odgovora dali na čestici *Seksualna orijentacija se može promijeniti terapijom, molitvom ili lijekovima*, gdje njih 86.5% zna da je to netočno, a slijedi je čestica *Ljudi postaju homoseksualci ako su bili spolno zlostavljani kao djeca* s 82.4% ispravnih odgovora da je to netočno. To su ujedno bile i čestice na kojima su sudionici dali najmanji broj odgovora „*Ne znam*“ – odabralo ga je njih 12.4%, odnosno 17.6%, dok nitko ili gotovo nitko od sudionika nije odabrao pogrešan odgovor.

Najvećiu čestinu odgovora „*Ne znam*“ nastavnici su postigli na česticama *Heteroseksualni profesori spolno zlostavljaju svoje učenike ili studente češće od homoseksualnih profesora* (52.8% odgovora „*Ne znam*“), *Homoseksualci češće mijenjaju seksualne partnere od heteroseksualaca* (47.2% odgovora „*Ne znam*“) te *Homoseksualne osobe češće su zaražene HIV-om i drugim spolnim bolestima od heteroseksualnih osoba* (45.7% odgovora „*Ne znam*“). Uz to, čestica *Heteroseksualni profesori spolno zlostavljaju svoje učenike ili studente češće od homoseksualnih profesora* dobila je i najmanje ispravnih, a najviše pogrešnih odgovora.

Tablica 2
 Postotci ispravnih i pogrešnih odgovora, te odgovora „*Ne znam*”, na upitniku znanja o
 homoseksualnoj orijentaciji ($N=267$)

	Ispravan odgovor	Pogrešan odgovor	„ <i>Ne znam</i> “
1. Za djecu koju odgajaju homoseksualni roditelji vjerojatnije je da će biti homoseksualne orijentacije od one koju odgajaju heteroseksualni roditelji.	70.8	4.1	25.1
2. U posljednjih 25 godina homoseksualnost je postala češća.	56.6	19.1	24.3
3. Većina homoseksualnih žena i muškaraca želi biti heteroseksualna.	56.6	3.7	39.7
4. Većina homoseksualaca želi nagovoriti ili privući druge u homoseksualni stil života.	76.0	6.0	18.0
5. Heteroseksualni profesori spolno zlostavljaju svoje učenike ili studente češće od homoseksualnih profesora.	10.5	36.7	52.8
6. Kad bi mediji pozitivno prikazivali homoseksualnost, to bi utjecalo na mlade te bi češće postajali homoseksualci.	71.2	8.2	20.6
7. Homoseksualce je lako prepoznati prema izgledu, stilu ili načinu izražavanja.	55.4	29.2	15.4
8. Homoseksualci nisu dobri uzori za djecu i mogli bi im psihološki naštetiti, kao i utjecati na normalan spolni razvoj.	79.4	5.6	15.0
9. Uzrok homoseksualne orijentacije jako je kompleksno pitanje na koje trenutno nema odgovora.	46.8	30.0	23.2
10. Ljudi postaju homoseksualci ako su bili spolno zlostavljani kao djeca.	82.4	0	17.6
11. Homoseksualci češće mijenjaju seksualne partnere od heteroseksualaca.	35.5	17.4	47.2
12. Homoseksualne osobe češće su zaražene HIV-om i drugim spolnim bolestima od heteroseksualnih osoba.	27.3	27.0	45.7
13. Osoba može odabrati želi li biti homoseksualne orijentacije.	68.5	15.0	16.5
14. Seksualna orijentacija se može promijeniti terapijom, molitvom ili lijekovima.	86.5	1.1	12.4

Budući da su sudionici na samom kraju upitnika mogli odabrati žele li pročitati nalaze dosadašnjih istraživanja o iskustvima homoseksualnih učenika u školama, zanimalo nas je razlikuju li se možda sudionici koji su odabrali edukativan materijal od onih koji nisu po svojem znanju o homoseksualnoj orijentaciji i u tome koliko su ukupno puta odabrali odgovor „*Ne znam*“. U tu svrhu provedena su dva *t*-testa za nezavisne uzorke čiji su rezultati prikazani u *Tablici 3*. Možemo vidjeti kako se te dvije grupe statistički značajno razlikuju i u znanju ($t= 4.85$, $p<.001$) i u čestini biranja

odgovora „Ne znam“ ($t=-3.54, p<.001$). Sudionici koji su na kraju upitnika birali da ih zanima edukativni materijal imali su veće znanje te manji ukupni broj odgovora „Ne znam“ u odnosu na sudionike koje nije zanimao edukativni materijal. Općenito, samo 10.5% sudionika nije nijednom odabralo odgovor „Ne znam“, a prosjek odgovora „Ne znam“ iznosio je $M=3.7$, s raspršenjem $SD=2.99$. Iako je najveći broj sudionika odgovorio „Ne znam“ tri puta tijekom odgovaranja na čestice iz Skale znanja, njih čak 45.3% dalo je taj odgovor četiri puta ili više.

Tablica 3

Rezultati t -testova provedenih u svrhu provjere razlike u znanju i čestini biranja odgovora „Ne znam“ s obzirom na to jesu li odabrali pročitati edukativni materijal ili nisu

Varijabla	Odgovor	N	M	SD	t	p
Znanje	<i>Da, zanima me</i>	139	9.12	2.72	4.85	.001
	<i>Ne, ne zanima me</i>	121	7.15	3.67		
Čestina odgovora „Ne znam“	<i>Da, zanima me</i>	140	3.15	2.22	-3.54	.001
	<i>Ne, ne zanima me</i>	123	4.47	3.58		

Budući da su rezultati faktorske analize pokazali kako se naša mjera samoefikasnosti može promatrati kao dva zasebna, međusobno povezana faktora, odlučili smo provesti dodatnu analizu i provjeriti razlikuju li se aritmetičke sredine odgovora sudionika na ovim dvama faktorima. U tu svrhu proveli smo t -test za zavisne uzorke, a dobiveni rezultati nalaze se u *Tablici 4*. Kao što možemo vidjeti, rezultati t -testa pokazuju kako sudionici osjećaju značajno veću samoefikasnost u nošenju s izazovima u radu s homoseksualnim učenicima u odnosu na samoefikasnost u podučavanju o homoseksualnim temama ($t=8.268, p<.001$).

Tablica 4

Rezultati t -testa provedenog u svrhu provjere razlike u odgovorima sudionika na dvama faktorima samoefikasnosti te korelacija među faktorima ($N=263$)

	M	SD	t	p	r
Samoeffikasnost u nošenju s izazovima	69.67	18.53	8.268	<.001	0.54
Samoeffikasnost u podučavanju	57.08	29.13			

U drugom problemu zanimalo nas je u kojoj su mjeri povezane sve varijable koje smo proučavali u ovom istraživanju, odnosno kakva je korelacija između znanja nastavnika o homoseksualnoj orijentaciji, njihove samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima i njihovih podržavajućih ponašanja. U tu svrhu provedeno

je nekoliko bivarijatnih korelacijskih analiza, a korelacijska matrica prikazana je u *Tablici 5*. Možemo vidjeti da dobiveni rezultati potvrđuju postavljenu hipotezu, odnosno sve varijable međusobno značajno pozitivno koreliraju ($p < .001$). Dakle, što su sudionici imali veći rezultat na mjeri znanja, to je njihov rezultat na oba faktora samoefikasnosti bio veći te su imali veći rezultat i na Skali podržavajućih ponašanja. Isto vrijedi i za povezanosti rezultata na Skali podržavajućih ponašanja s faktorima samoefikasnosti, te za faktore samoefikasnosti međusobno.

Tablica 5
Međusobne korelacije varijabli ($N=267$)

	1.	2.	3.	4.
1. Znanje	--	.201	.369	.459
2. Samoefikasnost u nošenju s izazovima		--	.540	.395
3. Samoefikasnost u podučavanju			--	.556
4. Podržavajuća ponašanja				--

Napomena: Sve korelacije značajne su na razini rizika manjoj od 0.1%

Treći i glavni problem ovog istraživanja bio je ispitati ima li samoefikasnost posredničku ulogu u objašnjavanju povezanosti između znanja nastavnika o homoseksualnosti i količine njihovih podržavajućih ponašanja za homoseksualne učenike. Budući da se u faktorskoj analizi varijabla samoefikasnosti odvojila na dva faktora, i ovdje smo, kao i u prethodnom problemu, doprinos tih dvaju faktora promatrali zasebno. Za provjeru medijacijske uloge neke varijable, potrebno je zadovoljiti nekoliko uvjeta za provedbu medijacijske analize (Baron i Kenny, 1986) – potrebna je značajna povezanost prediktora i kriterija, značajna povezanost prediktora i medijatora te značajna povezanost medijatora i kriterija. Kao što je već navedeno, u *Tablici 5* možemo vidjeti da su naše varijable zadovoljile te uvjete i da sve međusobno značajno koreliraju. U svrhu provjere postavljene hipoteze proveli smo hijerarhijsku regresijsku analizu gdje smo u prvom koraku uvrstili varijablu znanja, u drugom koraku oba faktora samoefikasnosti, a kao kriterijsku varijablu uvrstili smo podržavajuća ponašanja. Rezultati hijerarhijske regresijske analize prikazani su u *Tablici 6*.

Kao što možemo vidjeti, rezultati hijerarhijske regresijske analize upućuju na postojanje značajne medijacijske uloge obaju faktora samoefikasnosti u objašnjavanju povezanosti znanja i podržavajućih ponašanja. Također, čini se da faktor samoefikasnosti u podučavanju ($\beta = .376$, $p < .001$) ima veću ulogu u objašnjavanju ove

povezanosti od faktora samoefikasnosti u nošenju s izazovima ($\beta=.133$, $p<.01$). No, budući da standardizirani beta koeficijent znanja ostaje značajan i nakon uvođenja obaju faktora samoefikasnosti u drugom koraku, ovakvi rezultati upućuju na postojanje djelomične medijacije. Općenito, znanje o homoseksualnosti objašnjava 21.1% varijance podržavajućih ponašanja prema homoseksualnim učenicima, a uvođenjem faktora samoefikasnosti u drugom koraku objasnili smo dodatnih 18.6% varijance podržavajućih ponašanja.

Tablica 6
Rezultati hijerarhijske regresijske analize ($N=243$)

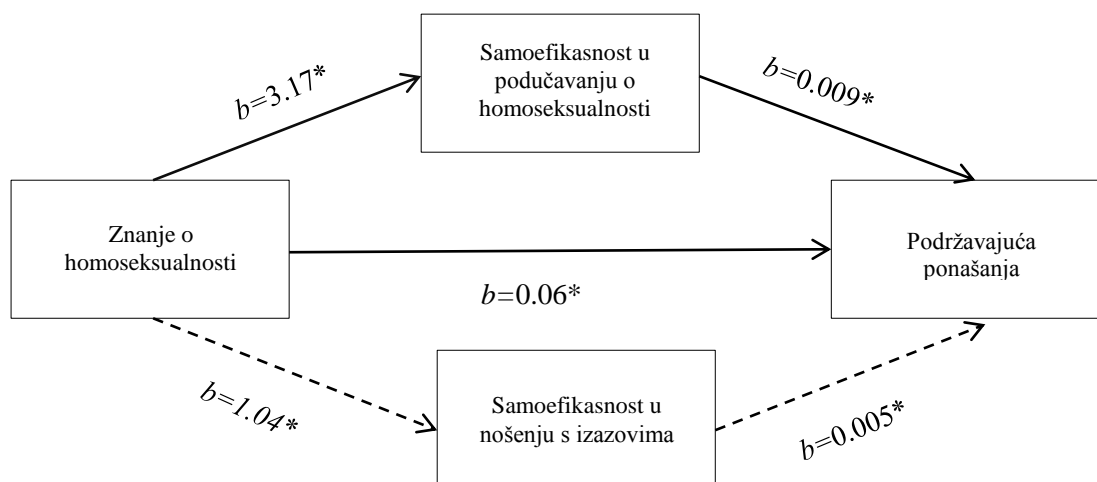
Prediktori		1. korak	2. korak
Znanje	β	.459***	.293***
Samoefikasnost u nošenju s izazovima	β		.133*
Samoefikasnost u podučavanju	β		.376***
<hr/>			
Kriterij			
Podržavajuća ponašanja	R	.459***	.630***
	R^2	.211***	.396***
	ΔR^2		.186***

Napomena: * $p<0.1$; *** $p<0.001$

Budući da hijerarhijska regresijska analiza upućuje na postojanje medijacijskog efekta obaju faktora samoefikasnosti, no distribucije rezultata na Skali znanja i faktoru samoefikasnosti u nošenju s izazovima statistički se značajno razlikuju od normalne distribucije, odlučili smo provesti dodatnu analizu kojom bismo kontrolirali normalitet distribucije i taj nalaz provjerili. Proveli smo medijacijsku analizu *bootstrapping* metodom koja formira 5000 slučajnih poduzoraka iz cjelokupnog uzorka te određuje intervale pouzdanosti procjene posrednih efekata uz 5% rizika (Preacher i Hayes, 2008).

Dobiveni rezultati prikazani su na *slici 2* i pokazuju kako je samoefikasnost u podučavanju o homoseksualnosti zaista medijator odnosa između znanja o homoseksualnosti i podržavajućih ponašanja nastavnika prema homoseksualnim učenicima ($b=0.03$, $LLCI=0.015$; $ULCI=0.043$). S druge strane, samoefikasnost u nošenju s izazovima nije značajan medijator ove povezanosti budući da interval pouzdanosti uključuje vrijednost 0 ($b=0.005$; $LLCI=-0.0004$; $ULCI=0.013$). Znanje o homoseksualnosti nakon uvođenja faktora samoefikasnosti i dalje ima samostalan

doprinos u objašnjavanju varijance podržavajućih ponašanja ($b=0.06$), uz interval pouzdanosti od $LLCI=0.036$ do $ULCI=0.078$ što nam govori da je samoeфикаsnost u podučavanju djelomični medijator odnosa znanja i podržavajućih ponašanja.

Slika 2. Prikaz dobivenog medijacijskog modela ($N=243$). Napomena: isprekidanom linijom označen je neznačajan medijacijski efekt; $*p>0.01$

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati kakvo je znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnoj orijentaciji te istražiti u kakvom su odnosu njihovo znanje, njihova samoefikasnost u radu s homoseksualnim učenicima i čestina uključivanja u podržavajuća ponašanja. Dodatno smo provjerili razlikuju li se nastavnici u svojem znanju o homoseksualnosti ovisno o tome jesu li odabrali pročitati edukativni materijal ili nisu. Uz to, provjerili smo i na kojem od faktora samoefikasnosti nastavnici postižu veće rezultate te u kakvoj su ti faktori vezi s ostalim varijablama.

Kako bismo istražili znanje nastavnika, za početak smo proveli nekoliko deskriptivnih statističkih analiza. U prosjeku, nastavnici su na Skali znanja imali 59% ispravnih odgovora što bismo mogli ocijeniti jedva prolaznom ocjenom ako bismo pratili uvriježeni školski sistem dodijeljivanja ocjena. Kada gledamo dominantnu vrijednost postignutog broja ispravnih odgovora, sudionici su najčešće imali 10, odnosno 71% ispravnih odgovora. Ovakvi rezultati u skladu su s rezultatima dobivenim u istraživanju koje su proveli Savage, Prout i Chard (2004) gdje se pokazalo da školski psiholozi imaju nisko do umjereno znanje o homoseksualnim osobama i problemima s kojima se susreću, a slične rezultate su dobili i Riggs, Rosenthal i Smith-Bonahue (2011) na uzorku studenata učiteljskih fakulteta.

No, nisu na svim česticama nastavnici pokazali jednaku količinu znanja, *pogrešnog* znanja i biranja odgovora „*Ne znam*“ (Tablica 2). Najveće postotke ispravnih odgovora sudionici su dali na česticama koje se tiču mitova oko uzroka homoseksualnosti (*Ljudi postaju homoseksualci ako su bili spolno zlostavljani kao djeca; Seksualna orijentacija se može promijeniti terapijom, molitvom ili lijekovima*), a više od dvije trećine sudionika znalo je ispravan odgovor i na čestice koje govore o navodnom negativnom utjecaju koji homoseksualne osobe mogu ostvariti na druge ljude (*Homoseksualci nisu dobri uzori za djecu i mogli bi im psihološki naštetiti, kao i utjecati na normalan spolni razvoj; Većina homoseksualaca želi nagovoriti ili privući druge u homoseksualni stil života; Za djecu koju odgajaju homoseksualni roditelji vjerojatnije je da će biti homoseksualne orijentacije od one koju odgajaju heteroseksualni roditelji*). Ono što je također zanimljivo kod ovih čestica jest to što su oni sudionici koji nisu dali ispravan odgovor, u većoj mjeri odgovarali koristeći opciju „*Ne znam*“ nego davajući pogrešan odgovor.

Iako ovakvi rezultati ulijevaju optimizam, odgovori sudionika na nekim drugim česticama prilično su zabrinjavajući. Najveći broj sudionika pogrešno je odgovorio na pitanja povezana sa seksualnim ponašanjem homoseksualnih osoba. Pa je tako manje od tri četvrtine sudionika dalo ispravan odgovor na čestice *Heteroseksualni profesori spolno zlostavljaju svoje učenike ili studente češće od homoseksualnih profesora*, *Homoseksualne osobe češće su zaražene HIV-om i drugim spolnim bolestima od heteroseksualnih osoba* i *Homoseksualci češće mijenjaju seksualne partnere od heteroseksualaca*. Također, i tu se pokazao sličan trend gdje je velika većina onih koji nisu dali ispravan odgovor odgovorila s „*Ne znam*“, a ne dala pogrešan odgovor. Općenito, samo 10.5% sudionika nije odabralo odgovor „*Ne znam*“ nijednom prilikom odgovaranja na pitanja znanja, dok je njih 45.3% odgovorilo odgovorilo „*Ne znam*“ četiri puta ili više.

Ovakvi rezultati mogu upućivati na veću količinu nesigurnosti u svoje znanje o homoseksualnosti nego sigurnosti u pogrešne informacije kod srednjoškolskih nastavnika te nam pokazuju kako postoji veliki prostor za „popunjavanje rupa“ u znanju putem različitih edukacija i radionica. U *Prilogu 3* također možemo vidjeti kako više od 75% sudionika gotovo nikada nije sudjelovalo u edukacijama koje bi im pomagale da efikasnije rade s homoseksualnim učenicima, što dodatno izaziva zabrinutost, ali i poziva na akciju u svrhu promjene. Još i više ako uzmemo u obzir dobiveni nalaz da su edukativni materijal na kraju ovog istraživanja češće odabirali pročitati oni nastavnici koji imaju veće znanje i manje su nesigurni u svoje znanje. Dakle veće znanje vuče za sobom i veći interes za daljnjim povećanjem svojeg znanja.

O dosadašnjim programima edukacije o ovoj problematici u školama u Hrvatskoj govori jedino Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2016) koja je 2012. godine započela projekt pod nazivom *Smanjenje homo/bi/transfobije u srednjim školama i osiguranje adekvatne podrške za LGBT srednjoškolsku populaciju*. Program je obuhvatio stručne suradnike i zainteresirane nastavnike pet srednjih škola u Rijeci i dviju srednjih škola u Opatiji, a cilj programa bilo je između ostalog upoznavanje školskih djelatnika s problemima s kojima se mlade LGBT osobe susreću u školskom okruženju, s problematikom vršnjačkog nasilja nad LGBT učenicima te s adekvatnom psihosocijalnom podrškom za LGBT mlade. Iako vrijedan pokušaj, program nije bio popraćen istraživanjem njegovih efekata te zbog toga ispitivanje situacije u školama i

edukacija nastavnika o ovim temama za sada i dalje ostaje neistraženo područje u Hrvatskoj. Dodatan pokazatelj da je važno educirati nastavnike za rad s homoseksualnim učenicima jest i činjenica da je skoro trećina sudionika našeg istraživanja izjavila kako predaju barem jednom homoseksualnom učeniku.

Druga dva problema ovog istraživanja bavila su se povezanošću znanja srednjoškolskih nastavnika, njihove samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima te čestine uključivanja u određena podržavajuća ponašanja za homoseksualne učenike. Dosadašnja istraživanja pokazala su kako i znanje i samoefikasnost imaju važnu ulogu u predviđanju ponašanja nastavnika u kontekstu rada s homoseksualnim učenicima (Greytak i Kosciw, 2014; Nappa i sur., 2017; Swanson i Gettinger, 2016). Zbog toga smo pretpostavili kako će sve ove varijable biti međusobno značajno pozitivno povezane, a sukladno Bandurinoj teoriji, željeli smo istražiti i hoće li samoefikasnost imati posredujuću ulogu u povezanosti ostalih dviju varijabli.

Naši rezultati pokazuju kako sve varijable zaista međusobno pozitivno koreliraju te smo na taj način potvrdili prvu postavljenu hipotezu. Dakle, što su sudionici imali veći rezultat na skali znanja, izjavljivali su i o većem osjećaju samoefikasnosti te češćem uključivanju u podržavajuća ponašanja. Nakon provedene faktorske analize, samoefikasnost smo odlučili promatrati kao dva faktora koja su, iako u međusobnoj korelaciji, različito povezani s ostalim varijablama ovog istraživanja. Zbog toga smo prilikom odgovaranja na zadnji istraživački problem umjesto jednog faktora samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima, kao medijator uvrstili dva zasebna faktora (samoefikasnost u nošenju s izazovima i samoefikasnost u podučavanju) te na taj način promatrali njihov različit doprinos objašnjavanju povezanosti znanja i ponašanja.

Rezultati provedene analize ukazuju na to kako faktor samoefikasnosti u podučavanju ima ulogu medijatora u objašnjavanju ove povezanosti, dok faktor samoefikasnosti u nošenju s izazovima nema značajnu medijacijsku ulogu. Također, budući da je nestandardizirani *b* koeficijent znanja o homoseksualnosti u objašnjavanju varijance podržavajućih ponašanja značajan i nakon uvođenja medijatora, riječ je o djelomičnoj medijaciji. Dakle, čini se da što nastavnici imaju veće znanje, češće se i uključuju u podržavajuće aktivnosti, djelomično upravo zbog toga što imaju i veću

razinu samoeфикаsnosti u podučavanju. Uz to, samoeфикаsnost u podučavanju o homoseksualnim temama ima ulogu u objašnjavanju ove povezanosti za razliku od faktora samoeфикаsnost u nošenju s izazovima, iako se generalno nastavnici osjećaju samoeфикаsnije za nošenje s izazovima nego za podučavanje.

Jedno od objašnjenja za nalaz da se nastavnici osjećaju samoeфикаsnije u nošenju s izazovima možemo pronaći i u tome što su najsnažniji izvor samoeфикаsnosti iskustva ovladavanja (Bandura, 1994). Nastavnici se vjerojatno svakodnevno susreću s raznim vrstama izazova u radu, međusobnim zadirkivanjima i vrijeđanjima učenika, situacijama kada im se učenici obrate za pomoć ili kada ih moraju smiriti. Pa čak i ako se možda ne radi toliko često o situacijama u koje su uključeni homoseksualni učenici, nastavnici su se svejedno, čini se, imali priliku uvjeriti da su sposobni nositi se s takvim izazovima. S druge strane, budući da su teme povezane s homoseksualnom orijentacijom rijetko dio školskog kurikulumu (Brumen, 2012), nastavnici najvjerojatnije nemaju toliko priliku podučavati učenike ili organizirati rasprave na tu temu, te je moguće da radi toga osjećaju manju samoeфикаsnost u tom području. Uz to, prema izvješću Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (2016) samo četvrtina razrednika koji su predavali teme u okviru 4. modula Zdravstvenog odgoja⁴ smatra se dovoljno kompetentnima da ih mogu obraditi na kvalitetan način, što dodatno govori u prilog ovakvoj interpretaciji naših rezultata. Razlog zašto je ovaj nalaz bitan je zbog toga što je upravo ta vrsta samoeфикаsnosti više povezana s podržavajućim ponašanjima nastavnika za homoseksualne učenike u odnosu na samoeфикаsnost u nošenju s izazovima.

Također, kao što je navedeno ranije, dobiveni rezultati pokazuju da je samoeфикаsnost u podučavanju o homoseksualnosti medijator povezanosti znanja i podržavajućih ponašanja, za razliku od samoeфикаsnosti u nošenju s izazovima. Takav nalaz također je u skladu s Bandurinom (1994) teorijom gdje navodi kako više specifično definirana samoeфикаsnost ima bolju prediktivnu vrijednost. Logično je da je znanje o nekoj temi više povezano sa samoeфикаsnošću u podučavanju o toj temi te je to jedno od mogućih objašnjenja bolje posredničke uloge tog faktora samoeфикаsnosti u našem modelu. Takve rezultate dobili su i Lauermann i König (2016) u istraživanju sindroma izgaranja kod nastavnika, gdje je samo specifična samoeфикаsnost, ali ne i

⁴ 4. modul Zdravstvenog odgoja odnosi se na spolnu/rodnu ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje

generalna, imala ulogu medijatora u vezi između pedagoških znanja i izgaranja na radnom mjestu. Unatoč tome što faktor samoeфикаsnosti u podučavanju u našem istraživanju imaju značajnu medijacijsku ulogu, znanje o homoseksualnosti i dalje ima značajan samostalan doprinos u objašnjavanju čestine uključivanja nastavnika u podržavajuća ponašanja. To također daje podršku već ranijem zaključku da su nastavnicima potrebne dodatne edukacije o homoseksualnoj orijentaciji i specifičnostima u radu s homoseksualnim učenicima.

Nadalje, iz deskriptivnih podataka prikazanih u *Prilogu 3* možemo primijetiti kako, što više vremena i truda podržavajuće aktivnosti zahtjevaju, nastavnici se rjeđe u njih upuštaju. Taj nalaz sukladan je onom dobivenom istraživanju Huić, Jelić i Kamenov (2016) na uzorku opće populacije heteroseksualnih osoba, i iako nije iznenađujuć, prilično je zabrinjavajuć. Jedan od razloga zašto je važno da nastavnici aktivno izražavaju svoju potporu homoseksualnim učenicima je i zbog toga što takva ponašanja olakšavaju homoseksualnim osobama neke od teških procesa kroz koje obično prolaze u periodu adolescencije. Na primjer, to je razdoblje kada donose odluku o *outanju*⁵, a pozitivne reakcije na *outanje* povezane su s višim samopoštovanjem, većim zadovoljstvom životom, nižom anksioznošću i manjim brojem depresivnih simptoma (Halpin i Allen, 2004; Lehavot i Simoni, 2011). Prema Newmanu i suradnicima (2008) prisutnost nekih uvjeta olakšava odluku o *outanju*, primjerice, LGB podržavajući simboli i znakovi (bedževi, zastave) čest su pokazatelj otvorenosti prema različitim seksualnim orijentacijama. Zbog toga je zabrinjavajuće što čak 69.6% nastavnika koji su sudjelovali u našem istraživanju nikad, a njih 23.1% samo ponekad koristi vizualne znakove koji označavaju podršku homoseksualnim učenicima. Ovakvi rezultati sukladni su onima koje su dobili Swanson i Gettinger (2016) gdje je samo 31% nastavnika reklo kako koriste vizualne znakove u svrhu podrške LGBT učenicima.

Iako postoje istraživanja koja upućuju na pojedinačnu povezanost varijabli koje smo mi ispitali, nijedno se do sada nije bavilo ovako postavljenim medijacijskim modelom u kontekstu problematike homoseksualnih učenika u školama. No, postoje istraživanja i disertacije koje su proučavale odnose sličnih varijabli kod nastavnika u

⁵ Naziv “*outanje*” česta je skraćena sintagma na engleskom jeziku „*coming out of the closet*“ (izlazak iz ormara), a koristi se za proces u kojemu osoba razotkriva svoj identitet kao homoseksualni, biseksualni, aseksualni, transrodni, transeksualni, queer, itd. svojoj obitelji, prijateljima i drugima u svojoj okolini za koje pretpostavlja da su heteroseksualni

radu s nekim drugim manjinskim skupinama učenika. Na primjer, Gaenzle (2012) se u svojoj doktorskoj disertaciji usmjerila na rad nastavnika s učenicima koji su beskućnici i dobila povezanost između znanja o toj temi, samoefikasnosti i uključivanja u podržavajuće uloge i intervencije usmjerene prema učenicima beskućnicima. Theodoulou (2017), također u doktorskoj disertaciji, kvalitativno je istraživala ove varijable u kontekstu rada s učenicima koji imaju neki od poremećaja iz autističnog spektra i zaključila kako nastavnici nemaju visok osjećaj samoefikasnosti i ne osjećaju se ugodno raditi s tim učenicima zbog manjka znanja i treninga. Gallo (2016) se bavila školskim psiholozima i njihovim iskustvima u radu sa suicidalnim učenicima. Također je pretpostavila povezanost između znanja o faktorima rizika za suicidalnost kod učenika, samoefikasnosti u procjeni rizika i spremnosti za provedbu takvih procjena. U njezinom istraživanju znanje nije bilo značajno povezano s ostalim varijablama vjerojatno zbog odabira loše mjere, no samoefikasnost je bila direktno povezana s brojem procjena rizika suicidalnosti kod učenika koje su školski psiholozi napravili tijekom tog mjeseca.

Metodološka ograničenja

Unatoč rezultatima koji su potvrdili naša očekivanja, važno je spomenuti da ovo istraživanje ima i određene nedostatke. Za početak, zbog načina regrutiranja sudionika uzorak ovog istraživanja bio je prigodan i zbog toga je generalizacija rezultata na populaciju srednjoškolskih nastavnika ograničena. Iako je uzorak bio prilično heterogen s obzirom na dob, vrstu škole, veličinu mjesta u kojem se škola nalazi i područje fakulteta koji su sudionici završili, ono što posebno upućuje na nereprezentativnost našeg uzorka je činjenica da je samo 9.4% sudionika izjavilo kako su religiozni u skladu s crkvenim učenjem. Taj podatak nije u skladu s općim vjerskim stanjem u Republici Hrvatskoj te može ukazivati na to da su našem istraživanju pristupali sudionici koji su otvoreniji po pitanju ovakvih tema, što je dakako moglo utjecati na dobivene rezultate. Zapravo su ovakvi rezultati još više zabrinjavajući, budući da čak i sudionici našeg istraživanja, koji potencijalno imaju pozitivnije stavove o ovoj temi od opće populacije srednjoškolskih nastavnika, u prosjeku ne postižu više od 60% točnih odgovora na Skali znanja. Nadalje, iako su svi sudionici ovog istraživanja srednjoškolski nastavnici u Hrvatskoj, uzorak je prilično heterogen s obzirom na dob sudionika, veličinu mjesta u kojemu se njihova škola nalazi i područje fakulteta kojeg su završili. Neke od tih

varijabli mogle su imati utjecaj na dobivene rezultate, odnosno smanjiti ili povećati dobivenu povezanost među varijablama. No, iako homogeniji uzorci omogućuju bolju provjeru modela, heterogeniji uzorci pružaju realističniju sliku stvarne situacije.

Također, podaci su prikupljeni *on-line* metodom te zbog toga nismo mogli imati kontrolu nad time jesu li sudionici zaista srednjoškolski nastavnici, iako su na početku istraživanja to potvrdili. Ovakvu metodu izabrali smo kako bismo mogli doći do demografski različitijeg uzorka, a budući da se radi i o trenutno vrlo kontroverznoj temi, željeli smo omogućiti sudionicima da neometano i bez znanja drugih pristupe istraživanju. Uz to, Gosling i Mason (2015) u svojem radu ističu kako prednosti prikupljanja podataka putem interneta nadilaze nedostatke ove metode. Nadalje, budući da su dijelovi korištenih instrumenata konstruirani ili prevedeni upravo za potrebe ovog istraživanja, bilo bi važno provjeriti njihove psihometrijske karakteristike i na drugim uzorcima.

I sam period prikupljanja podataka bio je vrlo turbulentan za osobe pripadnike seksualnih i rodni manjina u Hrvatskoj (lezbijke, gejeve, biseksualne, transeksualne, transrodne osobe, itd.). U travnju 2018. godine ratificirana je Istanbulska konvencija što je izazvalo brojne prosvjede, polemike i pokušaje njezinog ukidanja. Iako rasprava o sadržaju i problematici Istanbulske konvencije i njezine povezanosti s LGBT osobama nadilazi mogućnosti ovog rada, smatramo da je moguće da je njezina ratifikacija do koje je došlo baš uoči prikupljanja naših podataka mogla utjecati na naš uzorak. Moguće je da su se određene skupine ljudi zbog toga češće odlučile uključiti u ovo istraživanje (oni s ekstremnijim stavovima), dok su se neki drugi možda odlučili ne uključiti zbog prezasićenosti temama povezanim s LGBT populacijom.

Nadalje, s obzirom da se radi o korelacijskom nacrtu, naši nalazi ne smiju se interpretirati kroz uzročno-posljedične odnose, nego možemo govoriti samo u terminima povezanosti, a uzročno-posljedična objašnjenja mogu dati jedino buduća eksperimentalna ili longitudinalna istraživanja. Uz to, koristili smo metodu samoiskaza koja je vrlo podložna socijalno poželjnom odgovaranju te smo sudionike retrospektivno tražili da se prisjete čestine izvođenja određenih ponašanja što je isto moglo utjecati na kvalitetu njihovih iskaza. Još jedno od ograničenja ovog istraživanja odnosi se na korištene instrumente. Iako su skale znanja i samoefikasnosti pokazale zadovoljavajuću

i visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije, budući da su konstruirane za potrebe ovog istraživanja, bilo bi potrebno detaljnije ispitati njihovu valjanost, poglavito njihovu konstruktnu i sadržajnu valjanost.

Praktične implikacije i preporuke za buduća istraživanja

Unatoč nedostacima, smatramo da je ovo istraživanje dalo vrlo korisne rezultate i važnu osnovu za daljnja istraživanja osobina i iskustava nastavnika u radu s homoseksualnim učenicima. Konkretno, ukazalo je na to kako su nastavnici prilično nesigurni u svoje znanje, a oni koji više znaju, češće odabiru svoje znanje proširiti. Također, ukazalo je na to da su znanje i samoeфикаsnosti povezani s podržavajućim ponašanjima nastavnika. To je važan nalaz upravo zbog ranije predstavljenih razloga prema kojima je socijalna podrška izrazito bitna za različite aspekte dobrobiti homoseksualnih osoba. Iako ne možemo zaključivati o uzročno-posljedičnim odnosima, postoje naznake da bi treninzima za povećanje znanja nastavnika mogli utjecati na njihovu samoeфикаsnost, a samim time i ponašanja. Na primjer, Greytak, Kosciw i Boesen (2013) dobili su nalaz da čak i kratki dvosatni trening ima značajne pozitivne učinke na stavove i samoeфикаsnost nastavnika u pružanju podrške LGBT učenicima u kreiranju inkluzivnog školskog okruženja. Riggs, Rosenthal i Smith-Bonahue (2011) također su pokazali kako su se nakon kombinirane kognitivno-afektivne intervencije, znanja, stavovi i očekivana ponašanja nastavnika povećala u odnosu na kontrolnu skupinu. Ovakvi nalazi daju dodatni potporu ranijoj raspravi o tome da je potrebno daljnje educirati nastavnike o različitim specifičnostima homoseksualnih učenika.

U ovom istraživanju usmjerili na srednjoškolske nastavnike upravo zbog toga što se za vrijeme srednje škole često događaju najveće promjene kod mladih homoseksualnih osoba (spoznaja o vlastitoj seksualnoj orijentaciji, *outanje* itd.). No, bilo bi važno provesti istraživanje i kod osnovnoškolskih nastavnika i učitelja jer i oni imaju vrlo važnu ulogu u kreiranju pozitivne školske klime i oblikovanju mišljenja učenika od najranije dobi. Također bi bilo korisno istražiti i kakva su znanja, stavovi i ponašanja stručnih suradnika u školama, jer se i njima učenici često obraćaju za pomoć i podršku. Nadalje, usmjerili smo se na iskustva nastavnika s homoseksualnim učenicima, no budući da postoje istraživanja koja pokazuju kako biseksualne i transrodne osobe

imaju svoje specifičnosti, potrebno je u budućnosti provesti istraživanje kojime bismo i njih obuhvatili.

Smatramo da je ovo istraživanje dobar početak budućih istraživanja ovako važne, a zanemarene teme u Hrvatskoj. Budući da je skoro trećina sudionika u našem istraživanju izjavila kako ima barem jednog homoseksualnog učenika u razredu, nastavnici imaju važnu ulogu biti podrška onima koji su često zbunjeni, zlostavljani, isključeni i marginalizirani i u školskom kontekstu i u društvu. Uz to, nastavnici imaju veliku mogućnost i odgovornost oblikovati svoje učenike u mlade ljude otvorenih stajališta i pogleda na ljudsku seksualnost koji se trude nikoga ne diskriminirati.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju željeli smo istražiti znanje srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnosti te povezanost između znanja, samoefikasnosti u radu s homoseksualnim učenicima i čestinom uključivanja u različita podržavajuća ponašanja.

Rezultati ukazuju na umjerenu razinu znanja srednjoškolskih nastavnika o homoseksualnosti. Nastavnici su bili prilično sigurni u ispravne odgovore na neka pitanja, no prilikom odgovaranja na ona na koja nisu znali ispravan odgovor, češće su odabirali odgovor „*Ne znam*“, nego pogrešan odgovor. Dodatno smo provjerili i razlike u znanju između onih sudionika koji su odabrali pročitati edukativni materijal na kraju upitnika i onih koji nisu. Dobiveni rezultati pokazuju kako su oni sudionici koji su odabrali pročitati edukativni materijal imali statistički značajno veće znanje i rjeđe su odabirali odgovor „*Ne znam*“ od onih koji su rekli da ih edukativni materijal ne zanima.

Odlučili smo provjeriti i razlikuju li se rezultati sudionika na dvama faktorima samoefikasnosti. Rezultati pokazuju kako se sudionici statistički značajno više samoefikasnim osjećaju u nošenju s izazovima nego u podučavanju o homoseksualnim temama.

Što se tiče odnosa između znanja, samoefikasnosti u nošenju s izazovima, samoefikasnosti u podučavanju i čestine uključivanja u podržavajuća ponašanja, rezultati su pokazali kako su sve ove varijable međusobno statistički značajno pozitivno povezane. Zanimalo nas je i imaju li dva dobivena faktora samoefikasnosti posredničku ulogu u objašnjavanju povezanosti ostalih dvaju varijabli. Rezultati ukazuju na djelomičnu medijacijsku ulogu faktora samoefikasnosti u podučavanju u objašnjavanju ove povezanosti, dok faktor samoefikasnosti u nošenju s izazovima nema značajnu medijacijsku ulogu.

LITERATURA

- Alderson, K.G., Orzeck, T.L. i McEwen, S.C. (2009). Alberta High School Counsellors' Knowledge of Homosexuality and Their Attitudes Toward Gay Males. *Canadian Journal of Education*, 32 (1), 87-117.
- American Psychological Association. (2008). *Answers to Your Questions: For a Better Understanding of Sexual Orientation and Homosexuality*. <http://www.apa.org/topics/lgbt/orientation.pdf>
- Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.). *Self-efficacy beliefs of adolescents*, (Vol. 5., pp. 307-337). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press.
- Baron, R. M., i Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Berk, L. (2005). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brumen, S. (2012). *LGBT Tematika u udžbenicima za srednju i osnovnu školu*. Lezbijska udruga Kontra, Zagreb.
- Cohen, S. (2004). Social Relationships and Health. *American Psychologist*, 59(8), 676-684.
- Cohen, S. i Wills, T. A. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Collier, K. L., Bos, H. M., & Sandfort, T. G. (2015). Understanding teachers' responses to enactments of sexual and gender stigma at school. *Teaching and Teacher Education*, 48, 34–43.
- Demaray, M. K., Malecki, C. K., Davidson, L. M., Hodgson, K. K., & Rebus, P. J. (2005). The Relationship between Social Support and Student Adjustment: A Longitudinal Analysis. *Psychology In The Schools*, 42(7), 691-706.
- Gaenzle, S.A. (2012). *An Investigation of School Counselors' Efforts to Serve Students Who Are Homeless: The Role of Perceived Knowledge, Preparation, Advocacy Role, and Self-Efficacy to Their Involvement in Recommended Interventions and Partnership Practices*. Neobjavljena doktorska disertacija. College Park: University of Maryland.
- Gallo, L.L. (2016). *The relationship between suicide assessment knowledge and self-efficacy among practicing school counselors*. Neobjavljena doktorska disertacija. Iowa City: The University of Iowa.
- GONG (2010). *Istraživanje političke pismenosti i stavova o pristupanju Hrvatske Europskoj Uniji među učenicima završnih razreda srednjih škola: tabelarni izvještaj*. http://gong.hr/media/uploads/dokumenti/Politikapismenost_tabliniizvjetaj.pdf
- Gosling, S.D. i Mason, W. (2015). Internet Research in Psychology. *The Annual Review of Psychology*, 66, 26.1-26.6.

- Gregus, S. J., Rodriguez, J. H., Pastrana, F. A., Craig, J. T., Mcquillin, S. D., I Cavell, T. A. (2017). Teacher Self-Efficacy and Intentions to Use Antibullying Practices as Predictors of Children's Peer Victimization. *School Psychology Review*, 46(3), 304-319.
- Greytak, E. A., i Kosciw, J. G. (2014). Predictors of US teachers' intervention in anti-lesbian, gay, bisexual, and transgender bullying and harassment. *Teaching Education*, 25(4), 410-426.
- Greytak, E. A., Kosciw, J. G., i Boesen, M. J. (2013). Putting the "T" in "resource": The benefits of LGBT-related school resources for transgender youth. *Journal of LGBT Youth*, 10, 1-19.
- Hall, H. (2006). Teach to reach: Addressing lesbian, gay, bisexual, and transgender youth issues in the classroom. *The New Educator*, 2, 149-157.
- Halpin, S. A. i Allen, M. W. (2004). Changes in psychosocial well-being during stages of gay identity development. *Journal of homosexuality*, 47(2), 109-126.
- Hatzenbuehler, M. L. (2009). How Does Sexual Minority Stigma „Get Under the Skin“? A Psychological Mediation Framework. *Psychological Bulletin*, 135(5), 707-730.
- Howard, N. M., Horne, A. M., & Jolliff, D. (2001). Self-efficacy in a new training model for the prevention of bullying in schools. *Journal of Emotional Abuse*, 2, 181-191.
- Huić, A., Jugović, I. i Kamenov, Ž. (2015). Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 219-244.
- Huić, A., Jelić, M. i Kamenov, Ž. (2016). Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije? *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(2), 79-109.
- Jugović, I. i Ančić, B. (2013). Effects of religiosity and spirituality on gender roles and homonegativity in Croatia and Slovenia. In N. Furlan Štante & M. Harcet (Eds.), *Spirituality of Balkan women breaking boundaries: The voices of women of ex-Yugoslavia* (pp. 91-115). Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Kamenov, Ž., Huić, A. i Jelić, M. (2016). *Problemi i izazovi seksualnih manjina u Hrvatskoj*. Zagreb: FF Press.
- Kosciw, J. G., Greytak, E. A., Giga, N. M., Villenas, C. i Danischewski, D. J. (2016). *The 2015 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth in our nation's schools*. New York: GLSEN.
- Kuhar, R. i Švab, A. (2008). Homophobia and Violence against Gays and Lesbians in Slovenia. *Revija za sociologiju*, 39(4), 267-281.
- Kuliš, I. i Petrović, D. (2018). Istraživanje povezanosti nekih obrazovnih faktora i stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije. *Psyche: Časopis Kluba studenata psihologije „STUP“*, 1(1), 9-16.
- Lauermann, F., & König, J. (2016). Teachers' professional competence and wellbeing: Understanding the links between general pedagogical knowledge, self-efficacy and burnout. *Learning and Instruction*, 45, 9-19.

- Lehavot, K., & Simoni, J. M. (2011). The impact of minority stress on mental health and substance use among sexual minority women. *Journal of consulting and clinical psychology, 79*(2), 159-170.
- Lezbijska organizacija Rijeka "Lori" (2016). *Smjernice za suzbijanje homofobije i transfobije te vršnjačkog nasilja na osnovi spolne orijentacije i rodnog identiteta u školama*. Rijeka: Lezbijska organizacija "Lori".
- McCabe, P. C., Rubinson, F., Dragowski, E. A., i Elizalde-Utnick, G. (2013). Behavioral Intention Of Teachers, School Psychologists, And Counselors To Intervene And Prevent Harassment Of Lgbtq Youth. *Psychology in the Schools, 50*(7), 672-688.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychological Bulletin, 129*(5), 674-697.
- Milković, M. (2013). *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Hrvatskoj*. Zagreb Pride.
- Murdock, T. B., i Bolch, M. B. (2005). Risk and protective factors for poor school adjustment in lesbian, gay, and bisexual (LGB) high school youth: Variable and person-centered analyses. *Psychology in the Schools, 42*, 159–172.
- Nappa, M. R., Palladino, B. E., Menesini, E., i Baiocco, R. (2017). Teachers' Reaction in Homophobic Bullying Incidents: The Role of Self-efficacy and Homophobic Attitudes. *Sexuality Research and Social Policy, 15*(2), 208-218.
- Newman, P. A., Bogo, M. i Daley, A. (2008). Self-Disclosure of Sexual Orientation in Social Work Field Education: Field Instructor and Lesbian and Gay Student Perspectives. *The Clinical Supervisor, 27*(2), 215-237.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2016). *Sažetak izvješća o radu pravobraniteljice za 2015.*
<https://www.prs.hr/attachments/article/1923/Sa%C5%BEetak%20Izvje%C5%A1%C4%87a%20o%20radu%20Pravobraniteljice%20za%20ravnopravnost%20spolova%20za%202015.%20.pdf>
- Preacher, K. J. i Hayes, A. F. (2008). Contemporary Approaches to Assessing Mediation in Communication Research. *The SAGE Sourcebook of Advanced Data Analysis Methods for Communication Research*, 13-54
- Priebe, G. i Svedin, G. C. (2013). Operationalization of Three Dimensions of Sexual Orientation in a National Survey of Late Adolescents. *Journal of Sex Research, 50*(8), 727-738.
- Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Riggs, A. D., Rosenthal, A. R. i Smith-Bonahue, T. (2011). The impact of a combined cognitive–affective intervention on pre-service teachers' attitudes, knowledge, and anticipated professional behaviors regarding homosexuality and gay and lesbian issues. *Teaching and Teacher Education, 27*(1), 201-209.
- Russell, S. T., Seif, H., i Truong, N. L. (2001). School outcomes of sexual minority youth in the United States: Evidence from a national study. *Journal of Adolescence, 24*, 111–127.

- Sarason, I. G., i Sarason, B. R. (2009). Social support: Mapping the construct. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 113–120.
- Savage, T. A., Prout, H. T. i Chard, K. M. (2004). School psychology and issues of sexual orientation: Attitudes, beliefs, and knowledge. *Psychology in the Schools*, 41(2), 201–210.
- Spahić, A. i Gavrić, S. (2012). *Čitanka LGBT ljudskih prava*. Sarajevski otvoreni centar: Fondacija Heinrich Böll, Sarajevo.
- Swanson, K., i Gettinger, M. (2016). Teachers knowledge, attitudes, and supportive behaviors toward LGBT students: Relationship to Gay-Straight Alliances, antibullying policy, and teacher training. *Journal of LGBT Youth*, 13(4), 326-351.
- Štulhofer, A. i Rimac, I. (2009). Determinants of homonegativity in Europe. *The Journal of Sex Research*, 46(1), 24–32.
- Takács, J., & Szalma, I. (2013). How to measure homophobia in an international comparison. *Družboslovne razprave*, 29(73), 11-42.
- Theodoulou, A. (2017). *Teacher Self-Efficacy with Regard to Providing Appropriate Intervention Services for Children with Autism Spectrum Disorder in Cyprus*. Neobjavljena doktorska disertacija. San Diego: Northcentral University, School of Education.
- Whitman, J. S., Horn, S. S., & Boyd, C. J. (2007). Activism in the schools: Providing LGBTQ affirmative training to school counselors. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 11(3–4), 143–154.
- Yoon, J. (2004). Predicting teacher interventions in bullying situations. *Education and Treatment of Children*, 27(1), 37–45.

PRILOZI

Prilog 1
Prikaz nekih demografskih karakteristika sudionika (N= 267)

veličina mjesta (%)		vrsta škole (%) ^a		područje fakulteta (%) ^b	
selo	4.5	trogodišnja	26.6	prirodne zn.	19.3
manji grad	20.0	četverogodišnja	65.9	tehničke zn.	6.8
srednji grad	12.5	gimnazija	40.4	biotehničke zn.	1.5
veći grad	17.7	umjetnička	2.6	biomedicinske zn.	3.8
veliki grad	8.7			društvene zn.	30.3
vrlo veliki grad	12.7			humanističke zn.	32.2
Zagreb	23.8			umjetničko područje	3.8
				ostalo	2.3

^a zbroj ovih postotaka prelazi 100% zbog toga što je dio sudionika zaposleno u više od jedne srednje škole

^b kraticom *zn.* označen je pojam *znanost*

Prilog 2
Faktorska zasićenja i deskriptivni podaci čestica iz skala samoeфикаsnosti i pokazatelji pogodnosti matrice za faktorizaciju (N=267).

	faktorska zasićenja		deskriptivni podaci	
	Faktor 1 ^a	Faktor 2 ^b	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Siguran sam da mogu školu u kojoj radim učiniti sigurnim mjestom za učenike homoseksualne orijentacije.	.599	.009	58.43	24.87
2. Siguran sam da mogu pomoći učenicima homoseksualne orijentacije da vjeruju učiteljima.	.745	-.072	69.02	23.23
3. Siguran sam da mogu smiriti učenika koji je bio zlostavljan zbog svoje seksualne orijentacije.	.724	.010	65.73	22.72
4. Siguran sam da bih, da vidim učenika kako zadirkuje drugog učenika zbog njegove seksualne orijentacije, znao što učiniti.	.872	.006	77.34	22.09
5. Siguran sam da bih znao što učiniti ako mi se za pomoć obrati učenik kojeg drugi učenici zlostavljaju zbog njegove seksualne orijentacije.	.827	.098	74.30	21.60
6. Siguran sam da bih se znao nositi s vršnjačkim nasiljem na osnovi nečije seksualne orijentacije.	.864	-.008	71.32	22.36
7. Siguran sam da bih znao što učiniti ako primjetim da je učenik namjerno izostavljen iz grupnih aktivnosti zbog svoje seksualne orijentacije.	.830	-.015	72.74	21.69
8. Siguran sam da sam dovoljno educiran poučavati	.076	.853	52.88	30.64

učenike o temi homoseksualne orijentacije.					
9.	Siguran sam da sam sposoban organizirati učeničke rasprave na temu homoseksualne orijentacije.	-.052	.968	58.41	30.69
10.	Siguran sam da mogu učenicima pružiti točne informacije o temi homoseksualne orijentacije.	-.006	.914	60.64	30.98
<hr/>					
Kaiser-Meyer-Olkinov koeficijent		0.877			
Bartletov test sfericiteta ^c	χ^2	2297.289			
	<i>p</i>	<0.05			

^a Faktor samoefikasnosti u nošenju s izazovima; ^b Faktor samoefikasnosti u podučavanju;

^c Kaiser-Meyer-Olkinov koeficijent i Bartletov test sfericiteta pokazatelji su koji nam govore o tome koliko je korelacijska matrica pogodna za faktorizaciju – dobivena vrijednost Kaiser-Meyer-Olkinovog koeficijenta je vrlo dobra, dok Bartletov test sfericiteta pokazuje kako se korelacijska matrica statistički značajno razlikuje od matrice identiteta

Prilog 3

Deskriptivni podaci za svaku česticu na Skali podržavajućih ponašanja.

	Deskriptivni podaci			Postoci biranja pojedinog odgovora (%)			
	N	M	SD	1 ^a	2 ^b	3 ^c	4 ^d
1. U situacijama kada učenici ili kolege/članovi osoblja koriste homofobne izraze, odmah reagiram.	265	3.06	0.98	6.8	24.5	24.9	43.8
2. Zagovaram prava i zaštitu homoseksualnih učenika.	264	3.01	1.03	11.0	19.3	26.9	42.8
3. Zagovaram korištenje točne terminologije kada se govori o homoseksualnim osobama.	262	3.00	1.02	10.7	20.2	27.5	41.6
4. Koristim materijale koji ne sadrže negativan jezik ili slike povezane s homoseksualnim osobama.	262	3.25	1.07	12.6	9.5	17.9	59.9
5. Koristim prikladne riječi i izraze koji su uvriježeni među mladim pripadnicima homoseksualne populacije.	255	2.79	1.18	20.8	20.0	18.8	40.4
6. Podržavam ili aktivno sudjelujem u aktivnostima i naporima heteroseksualnih učenika koji pokušavaju podržati homoseksualne učenike.	258	2.44	1.16	28.3	25.6	19.8	26.5
7. Trudim se da su homoseksualne teme reprezentirane u nastavnom sadržaju i raspravama.	260	2.07	0.99	32.2	41.2	13.5	13.1
8. Koristim vizualne znakove koji označavaju podršku homoseksualnim učenicima npr.	260	1.42	0.75	69.6	23.1	3.1	4.2

	posteri, plakati, simboli.							
9.	Sudjelujem u edukacijama koje mi pomažu da efikasnije radim s homoseksualnim učenicima.	261	1.37	0.76	75.5	16.1	4.6	3.8
10.	Osiguravam učenicima pristup časopisima, brošurama i ostalim materijalima koji raspravljaju o temama i problemima homoseksualnih osoba.	259	1.44	0.76	69.1	22.0	5.0	3.9

^a gotovo nikad; ^b ponekad; ^c često; ^d gotovo uvijek